

שני ימים יצאו לדרך: על יזהר סמילנסקי ויחיעם ויץ

לזכר איוץ ויץ בן בן-הנרק.
ובאהבה אל יזהר, אלוץ בן
האנץ אליוץ הנרק בן-הנרק

מ"דרך גשומה" (1947) ועד "צלֵהבים" (1993)

יחיעם ויץ, בן דודו של יזהר סמילנסקי וחברו הקרוב מילדות (אמו של יזהר, מרים סמילנסקי לבית ויץ, הייתה אחותו של יוסף ויץ, אביו של יחיעם), נהרג בפעולת הפלמ"ח בגשר אז-זיב (אכזיב) ב"ליל הגשרים" שבין 16 ל-17 ביוני 1946. כמעט מיד לאחר נפלו בקרב נעשה יחיעם ויץ לסמל ולדמות מופת ייצוגית של הצבר בן הדור הראשון של ילידי הארץ, כפי שהתכוון עוד האב השכול, יוסף ויץ, בדבריו על "יעמיק", בנו:

[...] טיפוס כמו שהיה, המקפל את הנוער ה"צברי" ומשמש לו ביטוי מבפנים וניב מבחוץ. (במכתב לסי' יזהר מיום 11 בפברואר 1947, בארכיון סי' יזהר שבמחלקה לכתבי יד בבית הספרים הלאומי)

ואמנם, יחיעם ויץ נתפס מאז כדמות טיפולוגית של ה"צבר" שכולה צירוף הרמוני של הפכים, לכאורה, ובמקרה של יחיעם עצמו: איש המדעים המדויקים, כימאי - ואמן שנפשו נתונה למוזיקה; רומנטיקן רך, כפי שהוא נחשף במכתביו לחברתו-אשתו רמה סמסונוב - ואיש צבא מחוספס, סמג"ד בפלמ"ח; הוגה רציני בשאלות של חברה - והומוריסטן שובב, כזה ש"שלושה בסירה אחת" הוא התנייד שלו.

התגובה הספרותית של סי' יזהר על מות רעו הטוב הייתה מהירה. רק חודשים אחדים - ולכל היותר מעט יותר משנה - חלפו מאז נפל יחיעם בקרב ועד פרסומו של הסיפור "דרך גשומה" בשנתון "דבר" של שנת תשי"ז, סיפור שלא כונס מאז (סי' יזהר, תשי"ז). שרדו עמודים אחדים מטיוטה מוקדמת של הסיפור בכתב יד, ובהם נקרא הסיפור בשם "פורטרט של חבר", והשם מעיד על תוכנו (השם "פורטרט של חבר" נמחק בכתב היד בקו מעליו והוחלף בשם "הליכה גשומה". הטיוטה ששרדה כוללת ארבעה עמודים ממוספרים, החופפים בערך לעמודים 107-112 שבמהדורה המודפסת; כתב היד נמצא בארכיון של סי' יזהר. מספרו: 401777). ב"דרך גשומה" ניסה סי' יזהר לשרטט את דיוקנו של יחיעם ויץ באופן מורכב הרבה יותר מן האופן שבו תפס אותו האב השכול. למעשה, המאמץ העיקרי בסיפור הוא הניסיון

של המספר - הסופר הביוגרפי סי' יזהר - להבין את עולמו הפנימי של יחיעם, לחשוף את הקרע הטרגי שבו ולנסות לתפוס מתוכו, ממהלך חייו הפנימיים של יחיעם, את משמעות מותו. בדרך של היזון חוזר, מתוך התבוננות באופן שבו ניסה סי' יזהר להבין בסיפור "דרך גשומה" את חייו של יחיעם ומתוכם את פשר מותו, אפשר ללמוד, ולא מעט, גם על עולמו הפנימי של סי' יזהר הצעיר עצמו. מאז נפלו בקרב לא הרפה זכרו של הרע האהוב מיזהר. "דרך גשומה" היה רק הראשון בשורה: סי' יזהר חזר אל יחיעם מאוחר יותר בסיפורי הילדים שלו ("טרזינות", בקובץ הסיפורים "ברגליים יחפות", 1959), ב"ימי צקלג" (1958) ובכמה התייחסויות עקיפות אולם רבות משמעות ב"סיפור שלא התחיל" (בקובץ "סיפורי מישור", 1963). בשנת 1993, כמעט חמישים שנה לאחר מותו של יחיעם, הופיע ספרו של סי' יזהר "צלהבים", השני בסדרה של כתביו המאוחרים (לאחר "מקדמות"), ובו חזר סי' יזהר ועיצב בפירוט רב ובמלאות אוהבת את עולמו הפנימי של רעו הטוב יחיעם בנעוריו המוקדמים.

למרות האופי הפרגמנטי המוצהר של הסיפור "דרך גשומה", שנדפס בכותרת המשנה (בסוגריים) "קטע", ואף על פי שסי' יזהר עצמו בחר שלא לכנס אותו לאחד מספריו, אפשר להסכים לעניין זה לגמרי עם ההערכה של ראובן קריץ (1978, עמ' 138) כי הסיפור הוא "יפה, עדין, עקיף - ושלם". כיוון שסיפור קצר זה לא כונס לספר, וכמעט שאינו ידוע אפילו לאוהביו של סי' יזהר, אדון בו עצמו ובזיקות שבינו לבין הסיפורים האחרים והידועים יותר בפירוט מה.

הסיטואציה האפית ב"דרך גשומה"

חשיבות רבה יש לסיטואציה האפית בסיפור, בהווה הסיפורי. הסיטואציה האפית מתגלמת במכלול הנסיבות החיצוניות והפנימיות שבהן מתהווה הסיפור: תיאור המרחב והזמן שבהם נתון המספר בשעת הסיפור וכן המחשבות והרגשות שליוו את המספר באותה שעה (אבן, תשל"ח, עמ' 73-74). ב"דרך גשומה" מתרחבת הסיטואציה האפית לכלל יחידה עצמאית ונבדלת בסיפור (סי' יזהר, תש"ז, עמ' 107-108), והיא מעין מסגרת לסיפור הפנימי המכיל את הדיאלוג שבין המספר לבין הרע. הפונקציה העיקרית שממלאת הסיטואציה האפית ב"דרך גשומה" היא מתן הנמקה לכורח הפסיכולוגי של המספר לספר את סיפורו. המספר מנתח בפירוט את מצבו הנפשי שלו בהווה הסיפורי. מתברר לו כי מידת הריחוק הנפשי שהשיג "בינתיים" ביחס למותו של הרע לא הייתה אלא "קרום" דק המחפה על האימה הקיומית. דק במידה כזאת שכל אסוציאציה מקרית קורעת אותו ושמה לאל "כל עוית של החלצות" (שם, עמ' 107). כך אפילו מראה כרם הזיתים שבין עציו הוא חולף בהווה הסיפורי מעלה בזכרונו את "הזיתים ההם, הרחוקים":

[...] אותם זיתי הלילה, הזיתים הללו שבסופם הגשר והדרך שצפון בה,
בתוך כדי המשכה, סיומה התכוף, המוחלט (שם, עמ' 107-108).

הגשר הוא גשר אז-זיב, והסיום "המוחלט" - מותו של יחיעם וחבריו בפעולה. המספר מתוודה על שני אופנים שונים של בריחה שבאמצעותם ניסה להיחלץ מאימת מותו של הרע. האופן האחד הוא ההכרה הפילוסופית האקסיסטנציאליסטית, כי המוות הוא הכרח קיומי ש"תרופה לו אין", כי כולנו "נגועים במוות" והאימה רק "אימת הממתינים היא" (שם, עמ' 107). האופן האחר הוא היצמדות לאינסטינקט הקיום, "שרוצה בכל מחיר לחיות הלאה" (שם, עמ' 108), מתוך חיוב המציאות והחיים כשהם לעצמם. שני האופנים כאחד נכשלים: לא ההכרה הפילוסופית וגם לא אינסטינקט הקיום, שניהם אינם יכולים לשחרר אותו מן האימה האוחזת בו:

[...] אימת יקיצות שאין אחריהן לא שינה ולא שכחה, עם כל אותן המחשבות שלא תותרנה אחריהן דבר לפליטה, זולת בדידות, כמסמר תקוע, בדידות שלא תסוף גם בקרב רעים שוקקים (שם, עמ' 108).

האימה והבדידות הן הדוחפות את המספר לנסות אופן שלישי, והפעם לא של בריחה אלא של התמודדות, והוא הניסיון להבין לעומק את משמעות מותו של חברו. המאמץ להבין מוביל את המספר-הסופר למסקנה כי מותו של יחיעם חברו לא היה מקרה חסר פשר אלא הכרח שנגזר, ובאופן בלתי נמנע, מתוך הנתונים האישיים-חברתיים של חייו. זאת היא, לטענתי, התמה של הסיפור הנפרשת באמצעות מבנה העלילה הסיפורית, ואשר אליה מובילה הסיטואציה האפית של הסיפור. כדי לנסות ולתפוס את משמעות מותו של חברו חוזר המספר ומשחזר מתוך זיכרונו או - קרוב יותר לוודאי - בודה סיטואציה קונקרטי-ספציפית של דו-שיח שהתקיים ביניהם זמן לא רב לפני מותו של הרע אגב הליכה בשעת גשם בין כרמי זיתים. ניסיון השחזור המפורט של דו-שיח זה הוא תוכנו של הסיפור הפנימי של "דרך גשומה".

יחידת הבנייה היסודית ב"דרך גשומה" - דו-שיח

"דרך גשומה" הוא סיפור לירי מובהק. לעניין זה אפשר למנות בו כמה סימנים אופייניים:

- 1) נקודת התצפית בסיפור היא של מספר-דמות, בגוף ראשון בזמן עבר.
- 2) הסיפור מתמקד בעולמן הפנימי של הדמויות ומוסר את האירועים הנפשיים - מחשבות, רגשות - בעצם התהוותם.
- 3) הסובייקט משליך את עצמו על המרחב, וזה "נצבע" באופני הקליטה החושית ובדרכי ההגבה הרגשית וההגותית של הדמות המתבוננת בנופי הדרך שהיא חולפת דרכם.
- 4) הפעילות החיצונית מועטת מאוד: שיחה בין שני רעים אגב הליכה לאורך כביש בין כרמי זיתים ושדות.
- 5) משכה של הפעילות החיצונית - קצר: שעה קלה בלבד (התיאור של מאפייני הסיפור הלירי לעיל מבוסס על ההגדרות הקלסיות של פרידמן [Freedman, 1963]).

אולם לא רק המסגרת הסיטואציונית המצומצמת של הסיפור - המרחב האחד, משך הזמן המסופר הקצר והנוכחות של שתי דמויות בלבד - היא שמבליטה את האופי הלירי של הסיפור. לאופי הלירי אחראי במידה רבה גם נתון טכני: משך זמן הסיפור הקצר, הנמדד בכמות המילים: הסיפור מקיף 3,800 מילים בערך, כ-11 עמודים בלבד בפורמט ספר הכיס של שנתון "דבר" (סי' יזהר, תש"ז). אולם, הסיפור הלירי המוסר את תוכן עולמה הפנימי של דמות בגוף ראשון נוטה בדרך כלל להשתמש במונולוג הפנימי, בטכניקות של "זרם התודעה", כיחידת הבנייה הסיפורית היסודית. בהיבט זה סטה סי' יזהר ב"דרך גשומה" ממסורת הסיפור הלירי: יחידת הבנייה היסודית בסיפור היא זו של הדיאלוג בקול. סטייה זו מתאפשרת בגלל טיב היחסים המיוחד שבין המספר לבין ה"רע" שאתו הוא מנהל דו-שיח. שתי הדמויות משקפות זו את זו בשלמות (השווה: קריץ, 1978, עמ' 137), עד שאפשר להגדיר את היחסים ביניהן "יחסי 'אני' ו'אני שני'": שתי ישויות עצמאיות אך מקבילות לגמרי. הקרבה הפנימית בין דמות המספר לבין ה"רע" גדולה במידה המאפשרת להם לקיים ביניהם דיאלוג רצוף, אף על פי שהרגשות וההרהורים של השניים נמסרים בלי סדר הגיוני גלוי לעין, ואף על פי שהדיאלוג ביניהם נמסר בתבניות תחביריות מקוטעות ואלפיטיות. למעשה, הדיאלוג שבקול בין השניים מעוצב בסיפור כהמשכו של דו-שיח סמוי, שעיקרו אינו הגוי במילים אלא מובע בשתיקה (סי' יזהר, תש"ז, עמ' 109). ההבנה האינטואיטיבית, בלא מילים, שבין השניים מומחשת בכך שבלא קשר הגיוני, לכאורה, לנושא של הדיאלוג שבקול, הם שותפים בעת ובעונה אחת לאותן האסוציאציות עצמן (ראה לדוגמה את האופן שבו "היינו נזכרים איש איש בנערותו": שם, עמ' 113). עם זאת "חלוקת העבודה" בין השניים אינה שוויונית: בסיפור "בולטת" מאוד הנטייה של המספר לשתיקות, או לכל היותר לניסוחים מגומגמים וחסרים, בניגוד לנטייה של הרע להחצנה של ההרהורים והרגשות במבעים לשוניים סדורים וקומוניקטיביים באופן יחסי. דמות המספר ממלאת לפיכך בסיפור את התפקיד של "המקשיב" (על פונקציה זאת של הדמות ראה אצל אבן, 1980, עמ' 203-204), דמות משנית לדמות הראשית של הרע. חוסר השוויוניות נובע בוודאי מכך שהרע, ולא המספר, הוא המושא העיקרי של הסיפור והדמות הראשית בו. המספר מנסה לשחזר בשלמות את דבריו של הרע שנאמרו בשעת הליכתם בדרך הגשומה, בין כרמי הזיתים, כדי להבין במבט לאחור את משמעות מותו.

מבנה העלילה הפנימית בסיפור

הרושם הראשון המתקבל מקריאה בסיפור "דרך גשומה" עלול להיות שזרימת האירועים בו בלתי-מאורגנת ושהסיפור חסר תבנית עלילתית קוהרנטית. למעשה נבנית בסיפור עלילה שיש לה חוקיות ברורה, תהליך המתפתח לקראת מיצוי והמונע מתוך דיאלקטיקה פנימית. רצף האירועים הפנימיים, הנפשיים, מוביל מתוך חוקיות לוגית הכרחית עד להכרה המסכמת, הבהירה, הסוגרת את העלילה,

והיא הידיעה של הכרח מותו של הרע, הוא יחיעם. למותו של יחיעם ויץ יש בעיני סי' יזהר משמעות ולא בגלל העובדה, כפי שאפשר היה אולי להניח בתמימות, שיחיעם נפל בקרב על עצמאות העם. הפעולה הצבאית ב"ליל הגשרים", כשהיא לעצמה, היא בעיני המספר-הסופר סי' יזהר פשוט דבר "טפשי, במחילה" (סי' יזהר, תשי"ז, עמ' 108). משמעות מותו של יחיעם היא אחרת: המספר הרטרופקטיבי, היודע כבר אחרית דבר מראשיתו, חוזר ומתבונן בדרך חייו של רעו ומבין כי מותו של הרע אינו אלא המיציא המסקני, המודע בבהירות לעצמו גם אם לא הרצוני, למבוי הסתום ולקונפליקט הבלתי נפתר שאליו נקלע הרע בחייו. הציר שסביבו מתארגנים האירועים הפנימיים בסיפור הוא הקונפליקט המתוח שבין הכרת החובה כלפי הקולקטיב לבין רצונו האישי של היחיד בתוכו. הרע נתון במוקד הפעילות החברתית, אולם בו בזמן פועל בו דחף עמוק -

[...] להחלץ מכאן מיד וכרגע. לבוא אל מקום אחר שאין אתה חייב בו לאיש, לא דבר ולא חציו [...] ולקחת דברים אחרים, באופן אחר, ולצאת ולבוא אחרת, בדיוק כאשר ינהה חפצך (סי' יזהר, תשי"ז, עמ' 114-115).

אולם ניסיון ההיחלצות נכשל. הערכים החברתיים שהופנמו, ועיקרם ההכרה בהכרח הוויתור על המימוש העצמי, כופים על הרע לשוב אל תוך המעגל של הפעילות החברתית:

[...] למי בעולמנו זכות לשבת ולחפש לו שעה עדינה? למי בכלל זכות לשבת בבית? ישיבה שאדם יושב לתפוש את הסתוויות שביחס הדברים הנאים אלה לאלה, דברים ללא משקל לעומת כל המשקל כולו של הדברים כולם? (שם, עמ' 115).

הרע מכיר בבהירות, ובאירוניה עצמית חריפה, באי-הממשות של "הסתוויות", כמטפורה של הלך נפש רומנטי, של מה שהוא תמיד בין לבין, או הגעגועים אל דבר ולא הדבר עצמו. זאת, לעומת הממשות הכבדה של "כל הדברים כולם" - משימות הביטחון וההתיישבות (נקודה זאת משמשת ציר הטיעון שמפתח גרשון שקד ביחס לסיפור של סי' יזהר בכללה: שקד, 1993). נדמה כאילו תהליך ההפנמה של הערכים החברתיים הושלם וכי הקונפליקט הפנימי כבר הוכרע:

בוא ואסביר לך דבר. אם מחר יצאו החבריה - לא אוכל אני לשבת בבית. אם הם לא יקראו לי - אלך אני אצלם. אם הם ידחו אותי - אחזור ואבוא שנית. אם יאמרו לי שאינני צריך ללכת - אומר שאין זה עסקם. ואם גם אדע ידוע לי בתוכי שאינני חפץ ללכת - אשוב ואומר שאין זה עסקם. כי באמת אינני צריך, ובאמת אינני חפץ ללכת, ובאמת כך - אלא שאני אלך. (שם, 118).

אולם הכרעה כזאת, דוגמת זו שמגיע אליה אפרים בסיפורו הראשון והמכונן של סי' יזהר "אפרים חוזר לאספסת" (השווה: מירון, 1975, עמ' 276-300; מעפיל,

1988, עמ' 309-311), היא בעצם מדומה בלבד. לקונפליקט פנימי זה, שאינו מאבק בין רע לטוב, בין צדק לעוול, אלא כדרכה של הטרגדיה היוונית בין צדק אחד לבין צדק אחר, לא תיתכן התרה אמתית אלא בדרך של ביטול שני הקטבים הדיאלקטיים:

ואם תשאל אומר לך עוד: כשנלך כולנו, באותו ערב ובאותו לילה, ובאותה דרך שנלך - אני, מסתבר, לא אחזור. מנין לי? ברור. לכאן נושבים הדברים. אלא שאל תהא חושש - אתה שומע - ולא צריך --- (שם, שם).

מוות הוא האפשרות המסקנית האחת, הפתוחה לפני מי שנקלע לתוכה של סתירה לוגית-קיומית. בהכרה בהירה זאת, בידיעה מוחלטת זאת, מתמצה התהליך הפנימי כולו. כבדרכו של הסיפור הלירי אין הדמות מוצגת ב"דרך גשומה" בפעולת גומלין עם העולם החיצוני. היא נתונה במאמץ להבין את חייה ולא בניסיון פעיל לשנותם: השינוי נגזר מן ההבנה עצמה. חשוב להעיר כי התהליך הקוגניטיבי של ההיודעות העצמית מואץ ולמעשה אף מתאפשר בגלל מבנה האישיות של הרע. במקביל ובאופן משלים למתח הדיאלקטי שבין היחיד לבין החברה, נתון הרע במתח פנימי שבין שתי תכונות יסוד מנוגדות בתוכו. מצד אחד - שמחת חיים עזה, הנאה עצומה מן ה"יש" בעולם: "טוב לעזאזל בעולם הזה!" (שם, עמ' 114; וראה עוד את פסקת האפיון המרוכזת הפותחת במשפט: "שכן כאן אולי המקום לספר כיצד הנאתן הוא רעי", שם, עמ' 110-111). מצד אחר - נטייה לדיכאון עמוק, המסומן במילים "מועקה", "דכדוך" (שם, עמ' 115), "יגון" (שם, עמ' 116), ובעיקר: "תוגה" (שם, עמ' 111; 113; 114). מעניין להעיר כי גם ס' יזהר עמד בריאיון מאוחר על המתח הפנימי הבלתי פתור שבמבנה האישיות שלו עצמו:

"קוטב אחד שבי היה מלא שמש, וקוטב אחר היה מלא צל. ועל השמש יותר קל לדבר. ותמיד היה מתח בין הקטבים [...] שני קטבים ומתח" (ישורון, 1994, עמ' 226).

שני צירי הקונפליקט, החיצוני (יחיד - חברה) והפנימי (שמחת חיים - דיכאון) מתלכדים יחד במסקנה של הכרח המוות לשמש פתרון יחיד לבעיית קיומו של הרע:

משתקעים בעבודה, עושים ימים כלילות [...] באותה ידיעה ודאית ואוכלת שאין מנוס מן התוגה, מן הסוף המתקרב, מן האפור שישחיר לבסוף ויהי תם ונשלם (שם, עמ' 112-113).

פסקה זאת בדברי הרע פותחת במתח שבין היחיד לחברה ומובילה, במעבר לא מורגש כמעט, אל ה"תוגה" ואל המוות הנתפס כנתון הכרחי הנגזר מאופן קיומו של הרע. מהיבט זה, חייו ומותו של הרע בסיפור המוקדם "דרך גשומה" מכוננים את המהלך האופייני של חיי הפרוטגוניסט היזהרי ומותו, ובמיוחד את אלה של קובי מ"ימי צקלג" (השווה: שבייד, 1972; מעפיל, 1988, עמ' 193-198).

בין "דרך גשומה" לבין "מכתבי יחיעם ויץ"

כאמור לעיל, שתי הדמויות הפועלות ב"דרך גשומה", דמות המספר ודמותו של הרע, עוצבו על-פי מודלים של אנשים במציאות הממשית: המספר לפי סי יזהר עצמו, והרע - לפי יחיעם ויץ. לאחר מותו של יחיעם בפעולה בגשר א-זיב, ביוני 1946, קיבל סי יזהר לידי את המכתבים שכתב יחיעם במהלך עשר שנות חייו האחרונות, רובם לרמה [סמסונוב], חברתו של יחיעם ואשתו לאחר מכן, להוריו ולחברו הקרוב סי יזהר עצמו. סי יזהר התכוון להכשיר את המכתבים לדפוס: בחודשים האחרונים של שנת 1946 ובמהלך שנת 1947 מתנהלת חליפת מכתבים ערה בין סי יזהר לבין יוסף ויץ, אביו של יחיעם, בשאלות הנוגעות לעריכת הספר (מכתביו של סי יזהר בנדון שמורים בארכיונו של יוסף ויץ שבמכון "גנוזים", ומכתביו של יוסף ויץ באותו עניין שמורים בארכיונו של סי יזהר במחלקה לכתבי יד שבבית הספרים הלאומי). הספר עצמו, "מכתבי יחיעם ויץ", יצא לאור בהוצאת "עם עובד" בשנת 1948. מלבד ברירת המכתבים, עריכתם והכשרתם לדפוס, כתב סי יזהר מבוא כללי לספר, בלא כותרת, ובחתימתו (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, עמ' 7-15). כן כתב את הפרק "המסע האחרון" המתעד את הפעולה בגשר א-זיב ואת מותו של יחיעם בה, בחתימה "י." (שם, עמ' 33-36). אין ספק באשר לזהות הכותב: במכתבו של סי יזהר ליוסף ויץ מיום 5 בנובמבר 1947 ("גנוזים" א 15289) מוסר יזהר כי תחקר במשך שעות ארוכות את משתתפי הפעולה וכי למד אותה לפרטי פרטיה, וכי יוכל על בסיס הנתונים שאסף לתאר במדויק את מהלכה. עם הופעת ההדפסה השנייה של הספר מאמהות, בשנת 1966, כתב סי יזהר הקדמה שנייה לקובץ המכתבים בכותרת "לאחר עשרים שנה" (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, עמ' 3-6). סביר מאוד להניח כי סי יזהר בנה בסיפור "דרך גשומה" סיטואציה בדויה שלתוכה החדיר תכנים ממשיים הלקוחים במישרין ממכתבי יחיעם ויץ ואפשר שגם משיחות שקיימו ביניהם במהלך שנות חברותם, חברות עמוקה ואינטימית מאוד (ראה לדוגמה את מכתביו של יחיעם לסי יזהר עצמו: שם, עמ' 110-113; 124-130; 140-143; 149-153; 161-163; 181-182; 193-195). לפעמים שילב סי יזהר בסיפור "דרך גשומה" פסקאות שלמות ממכתביו של יחיעם, ולדוגמה בולטת אפשר להביא את הפסקה הזאת מן הסיפור:

[...] ואני זוכר עדיין איך בחדר האמבטיה, פעם, משכבר הימים, כשהיו מחממים את המים בפרימוס הגדול, והיה חושך בחדר והחלל מלא רעש מופלא, ופכפוך המים והלהבה, מקצתה כחולה-צחה, ומקצתה צהבהבת-אדומה, והייתי יושב על הרצפה לעומתה, ברגליים משולבות, ונדמה שהייתי מתפלל למשהו, לאלוהים, או למה, ולוחש לי על דבר תמוה, דבר שאין להסביר, איזה דבר שכזה... או ככה... חה חה... נצח... (סי יזהר, תשי"ז, עמ' 113).

מקורה של פסקה זאת במכתבו של יחיעם, והיא לקוחה ממנו כמעט בלא שינוי (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, עמ' 197). הדמות של הרע בסיפור, על שני צירי המתח המשלימים המעצבים אותה, תואמת במדויק את האופן שבו נתפסת דמותו של

יחיעם ויץ במבואות של סי' יזהר לאסופת המכתבים. בהקדמה להדפסה הראשונה של קובץ המכתבים הבלטי סי' יזהר קו עיקרי באופיו של יחיעם, את השניות הניגודית שבתוכו בין ה"חצוף, קל ושובב" לבין "תוגה סגרירית" (שם, עמ' 8), ואילו בהקדמה להדפסה השנייה הבלטי יותר את היחסים הקונפליקטואליים שבין היחיד לחברה, "בין מה שהיא חובה ושליחות ובין מה שהוא רק רצונך שלך ונטיותיך שלך [...] והקונפליקט הוא גיא החזיון" (שם, עמ' 4). ייתכן כי בשעה שבה יצאה אסופת המכתבים לאור בהדפסה הראשונה, בשנת 1948, בסיטואציה חברתית-לאומית שחייבה התגייסות מלאה למאמץ הקולקטיבי, לא היה אפשרי להבליט את לבטי הקונפליקט שבין היחיד לבין החברה. הדבר תוקן רק בסיטואציה חברתית שונה לגמרי, בשנת 1966, שבה הופיעה ההדפסה השנייה של האסופה. במכתביו חוזר יחיעם ועוסק במצבו החברתי-קיומי, מצב שהוא מגדיר אותו באמצעות המונח הטעון "תלישות". הרע בסיפור "דרך גשומה" משתמש במונח זה עצמו לאבחון מצבו (סי' יזהר, תש"ז, עמ' 114), וסי' יזהר, בהקדמה שלו לאסופת המכתבים של יחיעם, מנסה להסביר "תלישות" זאת באופנים אחדים (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, עמ' 8). במכתבו ליזהר מיום ה', 19 בינואר 1939, כותב יחיעם:

[...] אכן, כשמגיעים הדברים לאותה התוגה (אותה התוגה!) ולאותם נענועי-נפש קטנים שבקטנים ויקרים ומעניינים למרות הכל - כשמגיעים הדברים לאותה "תלישות" שזכינו לה שנינו מפי אבי מולידי [...] (שם, עמ' 149).

הניסוח של פסקה זאת, ובמיוחד הצירוף "אותה התוגה" החוזר ומודגש בסימן קריאה, הוא גנסיני מובהק, ולא במקרה. לסיפורי א"נ גנסין, בפרט "אצל", הייתה השפעה עצומה על יחיעם וגם על סי' יזהר עצמו. בכמה ממכתביו של יחיעם לחברתו רמה, כמו במכתב מיום ב', 17 באפריל 1939, הוא משתמש באופן ישיר בכמה שורות מ"אצל" (שם, עמ' 182); במכתב אחר הוא מצטט את חמש השורות הראשונות של השיר "והיה כי ישוב מנודו" מאותו סיפור, כדבר הידוע היטב לקורא, בלי לטרוח לציין את מקורן (שם, עמ' 75). סי' יזהר עצמו, בריאיון מאוחר, מדבר על "חיפוש גנסיניים. לכל האורך. הכרתי טוב טוב את גנסין. קראתי אותו מאותו שורש נפש" (ישורון, 1994, עמ' 221). באופן כזה נבנית זיקה מעניינת, פרדוקסלית כמעט, בין הוויית דור התלושים הגלותיים של הספרות העברית בעשור האחרון של המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 לבין הווייתם של ילידי הארץ, ה"צברים" בני הדור הראשון. במכתב לאביו יוסף מיום ד', ככל הנראה מחודש מאי 1939, מנסה יחיעם להסביר לאב את המניע העמוק והמורכב של "אותה היתלישות" או ה"אפיקורסות", שי. [זהר] ואני 'מפורסמים' בה" (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, 197). תלישות זאת, טוען יחיעם,

[...] אינה אלא מין הבטה מיוחדת על הדברים בעולם הזה. איני יודע אם זה ענין של גיל בלבד, אבל התוצאה היא חיפוש מתמיד אחרי אותו ההד העולה מתוכך, אחרי אמת אחת שהיא לא-מפלגתית, לא "חברתית", לא

"מהפכנית" ולא שאר מיני דברים, אלא שלי אני [...] המוסיקה הקלסית שלי, בימי חורף אפורים, ארוכים, עצובים ומסתוריים, בשקיעות של ימי אביב ב... (שם, שם).

במכתב לרמה, מיום שבת, 27 בספטמבר 1941, מדבר יחיעם על "מתבדלים, כביכול, אינדיבידואליסטים' כביכול, יתלויים' כמונו" (שם, עמ' 217). נראה כי המונח "תלישות" בפי יחיעם מסמן בעת ובעונה אחת שתי עמדות: עמדה אידאולוגית של מבוכה הנובעת מאבדן הביטחון הפנימי בוודאות הדרך של דור ההורים-המייסדים ומידת תוקפה וגם עמדה חברתית של התבדלות אינדיבידואליסטית ולצדן גם רגישות מיוחדת במינה של אומן המביט "הבטה מיוחדת על הדברים בעולם הזה".

"דרך גשומה" ו"בטרם יציאה"

ככל הנראה התכוון ס' יזהר תחילה לשלב את "דרך גשומה" במסגרת הרחבה יותר של הסיפור "בטרם יציאה". על כך מעידה כותרת המשנה של "בדרך גשומה" ("קטע"). כוונה זאת לא מומשה בסופו של דבר. הסיפור "בטרם יציאה", המתאר את הסיטואציה הנפשית של חבורת לוחמים המתכוננים לצאת לקרב, נדפס לראשונה גם הוא כמו "דרך גשומה" בשנתון "דבר" (תש"ח - תש"ט; הסיפור מתוארך בשוליו לינואר 1948), וכונס לקובץ "ארבעה סיפורים" עם "חרבת חזעה", "השבוי" ו"שיירה של חצות" (מראי המקום לסיפור זה יובאו לעיל לפי נוסח מאוחר ונפוץ של הסיפור בקובץ "ארבעה סיפורים": ס' יזהר, 1959א). אין ספק כי הפעולה שאליה עומדים הלוחמים לצאת בסיפור "בטרם יציאה" היא פיצוץ הגשר באז-זיב, אותה פעולה עצמה שבה מצא יחיעם את מותו. לקביעה זאת יש הוכחות שונות, פנימיות וחיצוניות. הוכחות פנימיות, מתוך הסיפור, הן למשל הנטייה של הפרוטגוניסט בסיפור "בטרם יציאה" למוזיקה ולכימיה (ס' יזהר, 1959א, עמ' 25-26; 32; 37), הדומה לנטיות של יחיעם ויץ במציאות, או ההזיה על מקום רחוק ובית אבנים בו בראש גבעה (שם, עמ' 20), שאינה אלא פרפרזה לאחד ממכתביו של יחיעם לרמה (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, עמ' 210). חפיפה גמורה יש בין תיאור ההכנות לפעולה עצמה בסיפור לבין אלה של הפשיטה על הגשר. כך התרגיל "על מודל" המתואר בסיפור (ס' יזהר, 1959א, עמ' 16) מובא בלי שום שינוי בפרק "המסע האחרון" בתוך "מכתבי יחיעם ויץ", שבו תיעד ס' יזהר את מהלכי הפעולה ב"ליל הגשרים" (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, עמ' 35; תיאור זה מובא גם בספר הפלמ"ח, 1955, כרך א', עמ' 657); אפילו פרטים שונים, כמו החששות מפני המקלע שאינו מהימן (ס' יזהר, 1959א, עמ' 21; 26; 38), ואשר אכן לא פעל במציאות, תואמים לחלוטין. כך גם האמור בסיפור:

[...] הובאו גם התרמילים הקשורים והחתומים על משהו כבד שבהם, כובד שקט שעשוי לשאוג בפרץ געש. מדמים שאדונים המה למה שבתרמיל, ואינם

יודעים מי שד שוכן בו. הה, אלוהים גדולים. על גבם ישאוהו [...] (שם, עמ' 38).

פסקה זאת אינה מובנת אלא מתוך הידיעה המאוחרת של המספר-הסופר כי פגיעה של כדור בתרמילי חומר הנפץ תגרום להפעלה מוקדמת שלו ולאבדנם של שלושה עשר לוחמים בפיצוץ באותו לילה, בחודש יוני 1946, בגשר אז-זיב. יחיעם עצמו נפצע פצעי מוות דקות אחדות קודם לכן בחילופי האש. הוכחה חיצונית משכנעת לקשר שבין הפעולה בגשר אז-זיב לבין הסיפור "בטרם יציאה" יש בעובדה שבי"ספר הפלמ"ח" מובא, בהמשך ישיר לעדות מפורטת של אחד הלוחמים (ספר הפלמ"ח, 1955, כרך א', עמ' 657), קטע ארוך מתוך הסיפור "בטרם יציאה", בלי לאזכר את שם הסיפור אולם בחתימה של "ס. יזהר" (שם, כרך א', עמ' 658-660). אין ספק כי זרובבל גלעד, העורך של "ספר הפלמ"ח", היה מודע היטב לקשר שבין הסיפור לבין המציאות. אפשר להניח כי הסיפור "בטרם יציאה" נכתב אפילו במקביל לכתיבת הפרק "המסע האחרון" מתוך המבוא ל"מכתבי יחיעם ויץ".

הזיקה שבין "דרך גשומה" לבין "בטרם יציאה" מסבירה את הקרבה הפנימית, שעליה כבר עמד דן מירון בפירוט רב (מירון, 1975, עמ' 348-363), בין "בטרם יציאה" לבין סיפוריו המוקדמים יותר של ס' יזהר. יש לקבוע כי "בטרם יציאה" הוא מעין קו-גבול שבין קבוצת הסיפורים המוקדמים לבין סיפורי תש"ח של ס' יזהר. התמורה שחלה בין שנתון "דבר" לשנת תש"ו ("דרך גשומה") לשנתון "דבר" לשנת תש"ח - תש"ט ("בטרם יציאה") היא תמורה טכנית בעיקר: מעבר מנקודת תצפית קרובה, סינכרונית כמעט, במונחים של אוספנסקי (אוספנסקי, 1986, עמ' 66-71), הנישאת על דמות מספר בגוף ראשון יחיד, לנקודת תצפית מרוחקת, פרספקטיבית, של מספר-בוֹדָה בגוף דקדוקי שלישי, המפעיל את הדמות הבדויה בסיפור כממקד הסיפור. היעלמה של דמות המספר, האוטוביוגרפית במובהק, מן הסיפור "בטרם יציאה", הוא שאפשר לס' יזהר לאפק את הנימה הסנטימנטלית ולנטרל את המטענים הפתטיים העודפים של "דרך גשומה". הזיקה שבין הדמות הממשית, הביוגרפית, של יחיעם ויץ לבין הדמות של הפרוטגוניסט ב"בטרם יציאה", זיקה זאת טושטשה במידה כזאת עד שגרשון שקד יכול היה לקבוע ביחס לסיפור

כי -

[...] מה שמאפיין את הסיפור הוא שגיבורו הראשי הוא נציג כמעט דוקומנטרי ואנונימי של הצעיר הישראלי בתקופת מלחמת השחרור (שקד, 1987, עמ' 172).

במונח "דוקומנטרי" מתכוון שקד ל"דמוי המציאות הממשית": לא דמות קונקרטיית, חד-פעמית ומסוימת מאוד כמו ב"דרך גשומה", אלא דמות בדיונית, מעין קולקטיבית, הכללה של הצעיר הישראלי. אין ספק כי התמורה הטכנית במעמדו של המספר ודרכי עיצוב הדמות נתמכת על ידי שני שינויים נוספים שהכניס ס' יזהר ב"בטרם יציאה" בהשוואה ל"דרך גשומה":

1. הגזלת משקלם היחסי של האלמנטים הבדיוניים המובהקים בסיפור "בטרם יציאה" (כגון החדרת דמות הנערה לסיפור), על חשבון האלמנטים הביוגרפיים-דוקומנטריים. זאת בהשוואה ל"דרך גשומה", שבה רק המסגרת הסיטואציונית בדויה ואילו החומרים הממלאים אותה ביוגרפיים בעיקר.

2. ב"בטרם יציאה" עוצבה בפירוט רב סיטואציה חברתית כללית - חבורת הלוחמים, חדר האוכל בקיבוץ וכו' - המשמשת מעין מישור התייחסות אובייקטיבי לדמות היחיד הפועלת במסגרת הסיטואציה החברתית. "דרך גשומה" חסר כמעט לחלוטין רקע חברתי קונקרטי. פרט לרמזים מעטים, שמתוכם אפשר להסיק כי השניים הם כנראה חברים בהכשרה מגויסת או בפלמ"ח וכי הרע הוא כנראה מפקד או מדריך ("ומריצים את הבחורים אל השדה" - סי יזהר, תש"ז, עמ' 115), אין הסיטואציה החברתית ממומשת כלל בסיפור.

תמורות אלה, טכניות בעיקרן, מצטברות לכלל שינוי מהותי המקנה ל"בטרם יציאה" יתרון ברור על פני "דרך גשומה". אין ספק כי כישלוננו של המספר (narrator) בסיפור "דרך גשומה", שהוא גם הסופר (author) סי יזהר, לבנות אנטינומיה של רוחק ביחס לחומרי המציאות ולכונן פרספקטיבה מרוחקת במידה מספקת כדי שיהיה אפשר לתבנת חומרים אלה בתבנית אסתטית, כישלון זה הוא שמסביר את ההחלטה של סי יזהר שלא לכנס את "דרך גשומה" ומנע את צירופו של "דרך גשומה" לסיפור "בטרם יציאה", כפי שתכנן תחילה לעשות (קריץ, 1978, עמ' 133, הע' 1).

"מ"דרך גשומה" ועד "סיפור שלא התחיל"

בסוף שנת 1958, יותר מעשר שנים לאחר שנדפס הסיפור "דרך גשומה", הופיע ספרו של סי יזהר "ימי צקלג". סי יזהר "שתל" את יחיעם בתוך חבורת הלוחמים על חרבת מחאז והחדיר אלמנטים מסוימים של האיש הממשי במציאות אל תוך הדמות הבדויה של עמיחי החובש. הקישור בין הדמויות נעשה באמצעות התחבולה של שיכול אותיות השם: יחיעם - עמיחי. אהבתם של יחיעם ויץ ורמה סמסונוב שבמציאות היא המודל ליחסי עמיחי-לילך בספר (מעפיל, 1988, עמ' 188). כמעט במקביל ל"ימי צקלג" חזר סי יזהר אל דמותו של חברו הטוב יחיעם כילד באחד מסיפורי הילדים שלו "טרזינות" שנאסף לקובץ הסיפורים "ברגליים יחפות" (סי יזהר, 1959, עמ' 97-118). בשונה מהאופן המרומז והעקיף שבו מעוצבת דמותו של יחיעם ב"ימי צקלג", במסווה דמותו הבדויה של עמיחי, ההתכוונות בסיפור "טרזינות" היא אוטוביוגרפית בגלוי. הסיפור פותח ב"יום אחד בא אלי מירושלים רעי הטוב יחיעם" (שם, עמ' 99) וממשיך במשחק המלחמה של שני הילדים בפרדס. על הגשר המדומין במשחקם של הילדים מוטל צלו של הגשר הממשי, זה הגשר של אז-זיב, ומלוא כובד ידיעתו המאוחרת של המספר-הסופר על מות רעו בפעולה. אל משחק הילדים בפרדסי רחובות של סוף שנות העשרים או אולי בתחילת שנות

השלושים חודרים אלמנטים ממשיים, דוקומנטריים, מן הפשיטה על גשר אז-זיב של קיץ 1946, כמו תרמילי חומר הנפץ הנישאים על גב או הדאגה שיירק המקלע לא יכזיב" (שם, עמ' 117). הסיפור מסתיים, לאחר הפציעה של יחיעם בשעת המשחק הנלהב, בדברי המספר היודע כבר אחרית דבר מראשיתו:

הנה, ככה, עלי, כן. ואל- נא...הישמר אתה מן הגשרים, הו!...אני, נפשי תחתיד, אני תמיד אילו אך יכולתי...ואל- נא תרוץ שמה - אל! [...] (שם, עמ' 119).

עוד אזכור, עקיף אולם רב משמעות, של מות יחיעם נכלל ב"סיפור שלא התחיל". "סיפור שלא התחיל" של סי' יזהר הוא בעיקר ניסיון נואש ומאוחר של המספר-הסופר להבין את פשר מותו של האח ישראל סמילנסקי שנהרג בהתנגשות אופנועו ברכבת בשעות אחר הצהריים של יום שלישי, לי בשבת תש"ב, 17 בפברואר 1942. רק באיחור של כעשרים שנה ניסה סי' יזהר להתמודד עם מות האח ב"סיפור שלא התחיל" שלו, שנאסף לכרך "סיפורי מישור" (סי' יזהר, 1963). הרתיעה מפני הנגיעה באזור הנפשי הרגיש והמצולק - הזיכרון על מות האח - מיתרגמת בסיפור לסבך של פעולות השהיה. הלשון עצמה נעשית ב"סיפור שלא התחיל" לאמצעי של בלימה, הסחה והסטה, והסיפור עצמו - למעין צביר רופף ונטול היגיון צורני, לכאורה (ראה מעפיל, 1988, עמ' 93-109; מעפיל, 1993). מותו של הרע, יחיעם, נוכח ב"רקע האחורי" של הסיפור באנלוגיה למותו של האח. התמה היסודית של "סיפור שלא התחיל" היא חוסר היכולת האימננטי של הלשון לייצג באופן נכון את המציאות הממשית. בהקשר זה טוען המספר:

[...] על הנחוץ ביותר, על האוכל ביותר - לא אוכל לספר, הוא הדבר עצמו ולא סיפורו. ואתה יודע שסיפור הוא דבר עשוי ממהו ולא המשוהו עצמו (לא כובד הגשר הנורא שמועף, כי אם אולי אותו פרח גדול וצהוב ועצוב, שהירח היה כמותו) [...] (שם, עמ' 130).

השוני שבין "הסיפור" לבין "הדבר עצמו" מודגם כאן באופן מטפורי כשוני שבין "כובד הגשר הנורא שמועף" לבין "אותו פרח גדול וצהוב ועצוב, שהירח היה כמותו". סי' יזהר מתייחס כאן למותם של ארבעה עשר הלוחמים בפיצוץ של גשר אז-זיב ב"ליל הגשרים". בניסוח המטפורי יש חזרה מדויקת כמעט על הדילמה האפלטונית הידועה: האמנות, לפי אפלטון, אינה אלא חיקוי של המציאות המוחשית, והיא רחוקה בדרגה שלישית מן המציאות הממשית (האידיאלית, לפי התפיסה האפלטונית), זאת שהמציאות המוחשית אינה אלא מעין בבואה שלה. הדירוג במובאה שלפנינו דומה באופן עקרוני: הדרגה הראשונה היא המציאות עצמה, המאופיינת באי-הסדר שבה עד הפרת חוקי הכבידה הפיזיקליים ("כובד הגשר הנורא שמועף"); הדרגה השנייה היא הבבואה של המציאות - ההבהק של הפיצוץ, והדרגה השלישית היא הייצוג של ההבהק באמצעות הלשון ("אותו פרח גדול וצהוב ועצוב, שהירח היה כמותו"). מבנה התקבולת השליט במשפט האחרון,

החל בשכבת הצליל (למשל: "וצהוב" - "ועצוב") וכלה בשכבת הדימוי (המטפורה "פרח" ביחס להבהק הפיצוץ, או ההשוואה שבין הבהק הפיצוץ לירח), מדגיש את אופייה הסדור היטב של הלשון לעומת המציאות עצמה, שהיא מציאות אבסורדית של מוות המרוקן אותה מכל משמעות מסתברת (השווה לניתוחה של פסקה זאת אצל מירון, 1975, עמ' 423). בניגוד לסיפור "דרך גשומה", ובהתאם לתמה היסודית של "סיפור שלא התחיל", מותם של יחיעם וחבריו מוצג ב"סיפור שלא התחיל" לא רק כדבר שאינו יכול להיות מובן, עקרונית, אלא שאפילו הלשון אינה יכולה לייצג אותו כלל.

"צלהבים"

ב"סיפור שלא התחיל", שנדפס בשנת 1963, חזר ס' יזהר והתייחס בעקיפין ובמרומז ליחיעם ולמותו, בדומה להתייחסויות קודמות שלו שלאחר "דרך גשומה". באיחור רב, בשנת 1993, הופיע ספרו "צלהבים". אי אפשר שלא להבחין כי ב"צלהבים" נסגר מעגל שנפתח ב"דרך גשומה" חמישים שנה כמעט קודם לכן. אמנם במבט ראשון בולטים בעיקר ההבדלים העצומים שבין "דרך גשומה", הסיפור הקצר והפרגמנטרי, לבין "צלהבים", הנובלה השלמה בת 167 העמודים. אולם במבט שני נעשה גלוי יותר לעין הדמיון הגנטי שבין שתי היצירות. בדומה ל"דרך גשומה" גם ב"צלהבים" נבנית לסיפור מסגרת של סיטואציה שמשכה קצר, שעות אחדות. שלושה נערים רובצים בצל עצי המנדרינות במושבה רחובות, ככל הנראה בשנת 1931. במסגרת תפקיד שהוטל עליהם הם מצפים לבואו של מבשר שאמור למסור להם ססמה בעניין הטמנה של נשק בסליק, ססמה שאותה הם אמורים להעביר הלאה. במהלך הציפייה המתמשכת לבואו של המבשר מנהלים ביניהם השלושה שורה ארוכה של שיחות, שבהן הולך ונחשף עולמם הפנימי ובעיקר האופן שבו הם מגיבים על הסיטואציה החברתית התובענית שבה הם נתונים. סיטואציה זאת קוראת אותם להתגייסות מלאה לטובת המפעל הציוני והמשימות הלאומיות העיקריות שהוא מציב לפניהם, התיישבות וביטחון, ומחייבת אותם לוותר על המימוש העצמי. אף אחד משלושת הנערים אינו מקבל תביעה זאת כמוכנת מאלוהי, ועמדתם המורכבת כלפיה היא הציר המרכזי של שורת השיחות שהם מנהלים ביניהם. שלושת החברים (ובני הדודים) הם: "היצור הזה", "בן זאב", כפי שהוא מכונה בסיפור (הוא יזהר עצמו, בנו של זאב סמילנסקי מראשוני העלייה השנייה); יחיעם "בן יוסף" (הוא יחיעם ויץ, בנו של יוסף ויץ איש הקרן הקיימת לישראל וגיסו של זאב סמילנסקי); שמעון "בן דויד" (הוא שמעון סמילנסקי, בנו של דוד סמילנסקי מראשי העיר תל אביב ואחיו של זאב סמילנסקי).

מבנה הספר

"צלהבים" ראוי מאוד לניתוח מפורט בפני עצמו, דבר שלא יוכל להיעשות כאן. אולם חיוני לשרטט באופן סכמטי לפחות את מבנהו. שני הפרקים הראשונים

בספר (א-ב) מעצבים את המסגרת הסיטואציונית: "מנדרינות" (סי' יזהר, 1993, עמ' 7-20) ו"סליק" (שם, עמ' 21-31). שלושת הפרקים הבאים (ג-ה) מתמקדים כל אחד באחת משלוש הדמויות של המשוחחים, לפי הסדר: "שמעון" (שם, עמ' 32-44), "יחיעם" (שם, עמ' 45-58) ו"יצור" (שם, עמ' 59-74). הפרק השישי "דיבורים" (שם, עמ' 75-92), הוא מעין סיכום של שלוש השיחות הקודמות. הטכניקה היסודית של חלק זה בספר היא של הדיאלוג בקול, והנושא המרכזי הנדון בשיחות בין שלושת הנערים הוא כאמור הקונפליקט הבלתי-פתור שבין המאוויים שלהם כיחידים לבין הדרישות שמציב להם הקולקטיב הלאומי. בפרק השביעי, "שדה" (שם, עמ' 92-107), נפתח בספר מהלך שני ונבדל מן המהלך של ששת הפרקים הראשונים. הטכניקה הסיפורית משתנה: את מקום הדיאלוג בקול תופס המונולוג הפנימי של "היצור", המשמש מכאן והלאה הממקד הפנימי והיחיד של הסיפור. מתחלף גם הנושא המרכזי, ומן הפרק השביעי והלאה השאלה היסודית המוצבת לדיון היא שאלת היחסים של טבע-תרבות, שאלה שממנה נגזר גם שם הספר כולו: "צלהבים". למרות ניסיונם של פרשנים אחדים של הספר (הבולט שבהם הוא חנן חבר, 1993) להגן על אחדותו ולהצביע על יחס אנלוגי בין שני הנושאים הנידונים בספר, יחסי יחיד-חברה ויחסי טבע-תרבות (ויש בלי ספק זיקה מסוימת ביניהם), לי נראה בעיקרו של דבר כי "צלהבים" בנוי משני ספרים נבדלים. משניהם, החלק הראשון על ששת פרקיו הוא החופף ממש ל"דרך גשומה".

"דרך גשומה" ו"צלהבים"

בדומה ל"דרך גשומה" מנהל סי' יזהר גם ב"צלהבים" דיאלוג רצוף של ציטוטים עם הקובץ של "מכתבי יחיעם ויץ". כך הפסקה ממכתבו של יחיעם על הישיבה בחדר האמבטיה האפל מול הנגוהות של הפרימוס הדולק (מכתבי יחיעם ויץ, 1966, עמ' 197), שהובאה כבר ב"דרך גשומה" (סי' יזהר, תש"ז, עמ' 113), מובאת כלשונה בפעם השלישית ב"צלהבים" (סי' יזהר, 1993, עמ' 41-42). באופן בלתי נמנע רווי במיוחד הפרק הרביעי של הספר, "יחיעם" (שם, עמ' 45-58), באזכורים מ"מכתבי יחיעם ויץ", אבל אלה נמצאים גם במקומות רבים אחרים ב"צלהבים" (ראה למשל שם, עמ' 62-63). ביסודו של דבר, למרות ההבדל הכמותי העצום ביניהם, סי' יזהר מפעיל אותה טכניקה עצמה ב"דרך גשומה" וב"צלהבים": דיאלוג החושף את מבנה האישיות, עמדות היסוד ועולם הערכים של המשוחחים. אמנם ב"דרך גשומה", הסיפור שעליו מוטל צלו הנורא של מות יחיעם זה מקרוב, השאלה העיקרית שהמספר מתמודד אתה היא מהי משמעות מותו של החבר הטוב. ב"צלהבים" המספר-הסופר הרטרופסקטיבי סי' יזהר יודע כמובן על מותו של יחיעם, וידיעה מאוחרת זאת מוחדרת אל תוך המרקם בהווה הסיפורי (סי' יזהר, 1993, עמ' 20; וראה עוד שם, עמ' 81). אולם השאלה העיקרית ב"צלהבים" מוצבת בו מזווית אחרת ובניסוח שונה, אם כי היא אותה שאלה עצמה במהותה. כיוון ש"צלהבים" ביסודו, ולפחות בחלקו הראשון, הוא סיפור חניכה מובהק, השאלה

מוצבת בו כשאלת יחסי דור האבות ודור הבנים, ובמקרה זה: שאלת היחס שבין האבות המייסדים, אנשי העלייה השנייה והשלישית, לבין בניהם ה"צברים" ילידי הארץ. כניסוחו האירוני של "היצור" עצמו: "איפה אבא הגיבור ואיפה בניו המבולבלים?" (שם, עמ' 70). מהיבט זה, כאמור, "צלהבים" אינו אלא פיתוח נרחב יותר של אותה השאלה שהוצבה כמעט חמישים שנה קודם לכן ב"דרך גשומה":

[...] חבל שלא למד לנגן על איזה כלי, ממשיך יחיעם מן המקום שלו, אלא שאבא שלו חושב שרק הארץ והאדמה והקרקע ועבודת האדמה וכיבוש הקרקע וגאולת הארץ הם העניין היחיד שבחור וטוב צריך לראות לפניו ולהכין עצמו לקראתם, ואת כל כשרונו ואת כל מיוחדותו להביא אל המזבח הזה, למה מזבח? מפני שכך רואים את זה, ומאד יפה לראות את החיים כמזבח, ומי יודע מה, ואלהים יראה לו השה לעולה בני, וילכו שניהם יחדיו, לא? [...] (שם, עמ' 39).

בניסוח חריף זה מעמת יחיעם את כל "מיוחדותו" וחד-פעמיותו שלו אל מול הערכים המחייבים של מפעל ההתיישבות הציוני, הוא מפעלם של האבות המייסדים ובמיוחד מפעלו של אביו שלו, איש הקרן הקיימת יוסף ויץ. האלוזיה המקראית לעקדת יצחק, שהמספר-הסופר הרטרוספקטיבי שותל בדברי יחיעם הנער, יש בה כבר ניחוש מוקדם על דרך ההתרה הטרגית של הקונפליקט שבין האבות לבין הבנים.

סיכום מאוחר

בשנת 2001 סיכם סי' יזהר, במהלך ריאיון, מה היה לו יחיעם בחייו ומה גרם לו מקרה מותו. על המשפטים הספורים האלה של סי' יזהר אין עוד מה להוסיף. וכך אמר:

מותו היה בשבילי רעידת אדמה, שלא התאוששתי ממנה עד היום. מה שהיה לי אתו, אין לי עם אף אחד. אפשרות דיבור שנלקחה. ריק לי, ועכשיו אני צריך לבנות אותו בתוכי, שנמשיך לדבר. חלק מהאגו השני שלי, הוא דמותו של יחיעם. ולא היינו דומים. כפי שאת רואה, הוא היה נאה, מלא הומור, אישיות. במותו, בפעולה מטופשת, כדי "להראות לאנגלים", התחילו בי פקפוקים גדולים בצדקת הציונות והמלחמה והאדמה. עד אז, הייתי שלם. זה חיזק בי את התחושה שלא שווה למות בשביל שום אבן (נגב), 2001, עמ' 275).

ביבליוגרפיה

מקורות

מכתבי יחיעם ויץ (1966), תל אביב: עם עובד [הדפסה שנייה; נדפס לראשונה 1948].

סי יזהר (תש"ז), "דרך גשומה", תו שין וו בעולם, באומה, בתנועה ובארץ: שנתון "דבר" תש"ז, עמ' 107-118.

סי יזהר (1958), ימי צקלג, תל אביב: עם עובד [שני כרכים].

סי יזהר (1959א), ארבעה סיפורים, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

סי יזהר (1959ב), ברגלים יחפות, ירושלים: ספרי תרשיש.

סי יזהר (1963), סיפורי מישור, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

סי יזהר (1993), צלקתים, זמורה-ביתן.

ספר הפלמ"ח (1955), תל אביב: הקיבוץ המאוחד [שני כרכים].

מחקרים

אבן, יי (תשל"ח), מילון מונחי הסיפורת, ירושלים: אקדמון.

אבן, יי (1980), הדמות בסיפורת, ספרית פועלים.

אוספנסקי, בי (1986), הפואטיקה של הקומפוזיציה: המבנה של הטקסט וטיפולוגיה של צורה קומפוזיציונית, ספרית פועלים [תרגום: גדעון טורי].

חבר, חי (1993), "הקורבן והבשורה", הארץ (ספרים), 14 באפריל, עמ' 1; 11.

ישורון, הי (1994), "לומר את הסופי באינסופי": ראיון עם סי יזהר, חדרים, 11, עמ' 215-235.

מירון, די (1975), ארבע פנים בספרות העברית בת-ימינו, ירושלים ותל אביב: שוקן [מהדורה שנייה מתוקנת ומורחבת].

מעפיל, אי (1988), עיצוב המציאות בסיפורת של סי יזהר, חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים.

מעפיל, אי (1993), "ביוגרפיה, ספרות והצל שעל הקיר", במכללה: מחקר, עיון ויצירה, 3-4, עמ' 63-71.

נגב, אי (2001). חיים פרטיים, תל אביב: ידיעות אחרונות/ספרי חמד.

קריץ, רי (1978), הסיפורת של דור המאבק לעצמאות, קרית מוצקין: פורה.

שני רעים יצאו לדרך: על יזהר סמילנסקי ויחיעם ויץ 351

שבייד, אי (1972), "לפני שערים נעולים: על ימי צקלג", בתוך: נגיד, חיים (עורך),
סי יזהר: מבחר מאמרי ביקורת על יצירתו, תל אביב: עם עובד, עמ' 140-153.

שקד, גי (1987), "דיוקנו של האמן כחלוץ צעיר (על ס. יזהר)", עכשיו, 51-54 (חורף
- אביב תשמ"ז), עמ' 162-200.

שקד, גי (1993), הסיפורת העברית 1880 - 1980 [ד] בחבלי הזמן, הקיבוץ המאוחד/
כתר.

Freedman, R. (1963), *The Lyrical Novel*, Princeton, N.J.: Princeton U.P.